

Mendelova
zemědělská
a lesnická
univerzita
v Brně

BOTANICKÁ ZAHRADA A ARBORETUM

Sbírka kosatců.

**Tomáš Kalousek, Michal Pavlík, Zdeněk Seidl, Jana
Švancarová**

HISTORIE BOTANICKÉ ZAHRADY A ARBORETA MZLU BRNO

Myšlenka vybudování botanické zahrady při Vysoké škole zemědělské (dnes Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně) vznikla již v roce 1926. Tehdy představovala jen malou plochu poblíž areálu školy. V návaznosti na tuto zahradu bylo v roce 1938 pro potřeby výuky lesních inženýrů založeno *arboretum*. Jeho zakladatelem byl vynikající pedagog a vědec Prof. Ing. Dr. Augustin Bayer, který za druhé světové války zahynul v koncentračním táboře. Staré arboretum je dosud velice hodnotné. V roce 1967 bylo vydáno rozhodnutí o výstavbě nové botanické zahrady a arboreta v prostorách dnešní Botanické zahrady a arboreta MZLU v Brně (dále BZA).

PROCHÁZKA BOTANICKOU ZAHRADOU

Procházka botanicou zahradou začíná u správní budovy, ke které je připojen komplex skleníků se sbírkou tropických orchidejí a tilandsií. Sbíрка je umístěna ve třech na sebe navazujících sklenících, do kterých se dostaneme přímo ze správní budovy.

V bezprostřední návaznosti na skleníky se nachází tranšeje – záhony zapuštěné do země, na zimu kryté polyakrylátovými vlnovkami. Zde rostou rostliny původem ze Středomoří nebo exotické rostliny z Číny, Kalifornie, Uruguaye, Austrálie a Nového Zélandu.

Pro prezentaci teplomilné vegetace jsou výhodné jižně orientované svahy. Nejkrásněji je zde v jarních měsících, kdy rozkvétají koniklece, hlaváčky, kosatce a kosatčíky, vlní se klasy kavylů, zlátnou tařice skalní a zvláštní vůní zaujmají kytice katránu tatarského. Ale nejenom tyto nám z naší přírody důvěrně známé „kytky“ jsou zde k poznání. Najdeme zde rostliny z celého světa.

V nejrozsáhlejší centrální části se nachází početné kolekce dřevin. Uspořádání s trávníky dává této části oddechový a rekreační charakter.

Na terasách pod skleníkem jsou soustředěny sortimenty zahradnických zajímavých trvalek a dřevin. Kolekce dávají ucelený přehled o šíři rodu nebo druhu a možnost vybrat správný kultivar.

Mezi nejrozsáhlejší sbírky se řadí svými více než 350 kultivary vysoké bradaté kosatce, které ve zhruba pětiletém cyklu mění svoje místo. Každým rokem se koncem května tradičně pořádá výstava s tematikou kosatců.

POČÁTKY SBÍRKY KOSATCŮ

Po roce 1980 založil sbírku kosatců tehdejší pracovník BZA Ing. Josef Holzbecher. Sbíрка obsahovala asi 320 kultivarů vysokých bradatých kosatců. V té době nebyly ostatní skupiny tolik známé a nejčastěji se pěstovala právě tato skupina, které se říkalo nejprve „americké kosatce“ a později „velkokvěté kosatce“. Tato skupina kosatců je stále nejpopulárnější skupinou zahradních kosatců.

Na rozdíl od jiných sbírek botanických zahrad, bylo jejím hlavním posláním prezentovat kosatce jako zahradní květiny. Sbíрка byla založena velice citlivě a nadčasově. Více než 1/3 kultivarů vysazených kultivarů byla vyšlechtěna v období posledních 10 let před výsadbou, tehdy nejlepším americkým šlechtitelem Robertem Schreinerem. Proto si po dobu 30 let tato sbírka udržela punc kvality, modernosti a šlechtitelského pokroku.

Ve sbírce však byly zařazeny i historické kosatce vyšlechtěné před rokem 1880. Bylo tedy možné porovnat pokrok šlechtění od počátku zahradního využívání kosatců až do současnosti.

Po celou dobu se v BZA udržuje tradice výsadby do barevných skupin.

Během let byla tato sbírka doplňována i novějšími kultivary a později zde byla umístěna rovněž kolekce kosatců oceněných tzv. Dykesovou medailí, kterou uděluje Americká kosatcová společnost jednou za rok bez ohledu na kategorii vždy jen jednomu kosatci, který prošel sítím několika let hodnocení.

Díky tomu se ve sbírce objevily kosatce dalších skupin, nejprve kosatec ze skupiny obrubových bradatých kosatců („Brown Lasso“) a později prostřední bradatý kosatec („Starwoman“).

Ve výsadbě se rovněž postupně objevily kosatce vyšlechtěné šlechtiteli Středoevropské kosatcové společnosti - MEIS (českými, polskými nebo slovenskými šlechtiteli).

Protože se počet rostlin začal rozšiřovat (v roce 2010 to bylo již téměř 430 kultivarů) byl připraven návrh inovace této sbírky.

INOVACE SBÍRKY KOSATCŮ

V roce 2010 byla dokončena revize stávající sbírky kosatců. Byla zkontrolována pravost vysazených odrůd, zkontrolován jejich zdravotní stav a byl připraven návrh inovace sbírky, ke které byl vybrán termín pro jejich přesadbu v roce 2013.

Jaké byly důvody obnovy?

Základem sbírky nadále zůstává kolekce založená Ing. Holzbecherem a princip porovnávání kosatců v barevných skupinách.

Během let však došlo k velkému posunu ve šlechtění v celém světě. Už zde nefiguruje pouze jedna velká kosatcová firma ani pouze američtí šlechtitelé kosatců. Původní barevné typy byly rozšířené o nové barevné kombinace a kresby. Došlo k významnému posunu ve stavbě květů, ve zlepšení jejich tvarů. Kosatce jsou zahradní rostlinou, proto je důležitá celá rostlina, nejen jeden květ.

Stále doplňování sbírky dosáhlo limitní hodnoty. Protože jak plocha, tak i pracnost ošetřování nelze zvyšovat do nekonečna.

Jaké jsou kritéria obnovené sbírky?

- 1) Rozsah sbírky byl stanoven na optimální velikost, ze které původní sbírka vycházela, tj. cca 370 kultivarů.

- 2) Kolekce bude prezentovat vývoj šlechtění kosatců jako zahradní květiny. Má ukázat kosatec nikoliv z pohledu botaniků, ale jako objekt zahradního využití z pohledu návštěvníků zahrady. Z toho důvodu bude dodržen princip výsadby do barevných skupin.
- 3) Barevné skupiny budou rozšířeny o nové typy jako jsou lumináty, reversní amoeny, kosatce s barevnými lemy, nové vícebarevné kombinace a pod.
- 4) Prezentovány budou kosatce nových světových šlechtitelů, ale i evropských šlechtitelů, zejména českých, slovenských a polských.
- 5) Bude zachována a průběžně doplňována kolekce držitelů Dykesovy medaile.
- 6) Nadále to bude sbírka odrůd vysokých kosatců. Prezentaci ostatních skupin, včetně bezbradkových kosatců, bylo rozhodnuto zatím neřešit.

Vývoj sbírky v čase.

Aby bylo možno splnit výše uvedené požadavky, byla stanovena struktura sbírky v čase v závislosti na stáří kosatců. To znamená větší flexibilitu a postupný vývoj sbírky. Jednotlivé krokové změny by postupně probíhaly vždy při přemísťování sbírky na nové stanoviště.

Za základ sloužil stav na začátku revize, první změna k roku přesadby v roce 2013 a trend vývoje do roku 2020:

Segmentace, dekády introdukce	2008	2013	trend	2020
historické	52	50	beze změny	50
DM	72	77	narůstající	84
neregistrované	15	8	redukce na 5 kultivarů	5
1950-59	26	20	redukce na 15 kultivarů	15
1960-69	71	30	redukce na 20 kultivarů	20
1970-79	102	40	redukce na 25 kultivarů	25
1980-89	8	25	udržet 25 kultivarů	25
1990-99	26	35	cílový stav 25 kultivarů	25
2000-09	20	40	cílový stav 30 kultivarů	30
2010-19	0	20	cílový stav 40 kultivarů	40
mimo světový sortiment	11	0	hodnocené mimo systém AIS	10
MEIS	19	25	cílový stav 40 oceněných kultivarů	40
celkem	422	370		369

Pro přesadbu v roce 2013 byly vybrané pokud možno nejvyšší kvality kosatce. Jejich hodnocení bylo dost subjektivní, proto se vycházelo z výsledků různých hodnocení a soutěží. Vybrány byly kosatce, které získaly co nejvyšší ocenění Americké kosatcové společnosti - AIS, vítězové soutěží v Itálii, Německu, Francii nebo na soutěžích MEIS.

Kosatce vytvářejí tyto barevné skupiny:

Černé; tmavě fialové s červenou brádkou (kartáčkem); modré a modrofialové; bledě modré; modré reversní amoeny; typ ‚Ema Cook‘; modré plikáty; modré amoeny; bílé; bílé s kresbou nebo barevnou brádkou (kartáčkem); žluté amoeny; žluté, variegáty; bikolory, ‚broken colored‘; typ ‚Ring around Rosie‘; oranžové; hnědé; červenohnědé plikáty; červené selfy; ostře fialové; temné amoeny; lumináty; světle fialové a růžové.

V každé barevné skupině je vysázeno 5 – 15 odrůd. Barevné skupiny na sebe navazují tak, aby barvy na záhoně plynule přecházely od skupiny ke skupině

Problematické je udržet při životě historické kosatce, staré registrované odrůdy (dnes již mnohé rovněž historické), zejména nositelé Dykesovy medaile. V tuzemsku je problém tyto rostliny získat, i když jsme se o to pokoušeli. Existují specializované zahrady v zahraničí, kde se tyto kosatce pěstují. Je však otázkou financí, zda se je podaří koupit a do sbírky dosadit. Proto zde hrozí riziko, že některé položky bude nutno nahradit novějšími kultivary.

BZA se stala v minulosti několikrát hostitelem Konventu Středoevropské kosatcové společnosti (MEIS). Poprvé to bylo v roce 2002, pak 2005 a následně v letech 2013 a 2016. Zahrada se jako první odborné pracoviště stalo tzv. skupinovým členem MEIS. Ve spolupráci s pěstiteli z MEIS byla a je postupně doplňována sbírka kosatců.

Ve spolupráci s nimi byl rovněž získán materiál pro inovaci sbírky. Kosatce pro obnovu sbírky byly po léta shromažďovány a zakládány v záložních množitelských plochách. Bylo to potřebné, protože sbírky sběratelů a pěstitelů jsou stále obnovovány, takže některé odrůdy se už těžko shánějí.

Není to otázka módy nebo nějakého „novinkaření“. Šlechtění skutečně pokračuje mílovými kroky a pro šlechtění, které nejčastěji probíhá na amatérské úrovni, je třeba si zajistit špičkový rodičovský materiál. Šlechtění probíhá nejen se skupinou vysokých bradatých kosatců, ale i dalších skupin: nízkých, obrubových, prostředních, miniaturních vysokých. Ale rovněž arilů, arilbredů, spurií, sibiřských a japonských kosatců.

Uspořádání sbírky:

výsadba do r. 2013

jaro 2016

Historické kosatce:

JACQUESIANA
(Lemon 1840)

QUEEN OF MAY
(Salter 1859)

GOLDVLISS
(Coos & Koenemann 1937)

CORRIDA
(Millet & Fils 1914)

AFRODITE
(Dykes 1922)

TOELLETURM
(Arends 1930)

Kosatce ze 2. poloviny 20. století:

CRANBERRY ICE
(Schreiner 1976)

CROWNED HEADS
(Keppel 1997)

DESERT RENEGADE
(R.Ernst 1992)

EXOTIC STAR
(Plough 1975)

EXTRAVAGANT
(Hamblen 1983)

LODORE
(Randal 1958)

MISS DOLLY DOLLARS
(Benson 1970)

NOC A DEN
(Seidl 1999)

KONA COAST
(Plough 1973)

Kosatce z počátku 3. tisíciletí:

AMARILO FRILLS
(Hager 2002)

BLUE LASSO
(Seidl 2011)

CENTER LINE
(T.Johnson 2011)

GUARDIAN ANGEL
(Keppel 2005)

PRAGUE
(T.Johnson 2005)

SATURN
(T.Johnson 2005)

CLASS RING
(Keppel 2010)

CRACKLING CALDERA
(Aitken 2003)

FLASH OF LIGHTS
(T.Johnson 2008)

SCATEBRAIN
(T.Johnson 2008)

SLOVAK PRINCE
(Mego 2002)

TELEPATHY
(Keppel 2003)

GITANO
(Keppel 2008)

HIGH MASTER
(Blyth 2001)

ITALIAN VELVET
(Keppel 2006)

TOUR DE FRANCE
(Keppel 2004)

TUSCAN SUMMER
(Keppel 2010)

VENETIAN GLASS
(Keppel 20)